

Krąg wsparcia samotnej matki zastępczej dziecka z niepełnosprawnością

Agnieszka Kamyk-Wawryszuk
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
a.kamwaw@ukw.edu.pl

Abstrakt: Wśród wszystkich form zarówno instytucjonalnych, jak i rodzinnych, rodzina zastępcza jest obecnie najbardziej pożądanym rozwiązaniem sprawowania opieki nad dzieckiem porzuconym lub osieroconym w Polsce i Europie. Zastępczym środowiskiem rodzinnym objęte są między innymi dzieci z niepełnosprawnością. Jednak nieliczni pragną podjąć się opieki nad dziewczynką/chłopcem, które wymaga specjalistycznej rehabilitacji oraz edukacji. Takiego wyzwania podjęły się dwie kobiety, które niepozostając w związku małżeńskim, samodzielnie postanowiły zmierzyć się z codziennością dziecka z niepełnosprawnością. Jak odnajdują się w roli matki zastępczej? Jakiego potrzebują wsparcia w mierzeniu się z trudnościami, których doświadczają w wychowaniu dziecka? Czy mogą liczyć na pomoc ze strony instytucji zajmujących się rodzinami zastępczymi? Badania nad kręgiem wsparcia samotnych matek zastępczych osadzono w orientacji jakościowej. Przyjęto metodę studium przypadku z użyciem techniki wywiadu narracyjnego.

Słowa kluczowe: dziecko niepełnosprawne, macierzyństwo zastępcze, rodzina zastępcza, wsparcie samotnych matek

Wprowadzenie

Najprościej można powiedzieć, iż rodzina zastępcza to: „taka rodzina, która zapewnia opiekę i wychowanie dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej”¹.

---

¹ *Jak zostać rodzicem zastępczym?* Materiały informacyjne wydane w ramach programu: „Rodzicielstwo zastępcze – nadzieja – aktywne wspieranie rodzinnej opieki zastępczej” dotowane przez MPiPS Departament do Spraw Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Przemocy, Fundacja Przyjaciółka, s. 2, www.pcp.r.suwalski.pl/Jak_zostac_rodzicem_zastepczym.pdf, dostęp 10.06.2017.

Analizując dotychczasowy stan wiedzy na temat rodziny zastępczej, Alija Klaus dokonała zestawienia różnic w jej opisywaniu. Badaczka wskazuje, iż ta forma opieki nad dzieckiem jest ujmowana jako:

1. rodzina:

- podejmująca się opieki nad dzieckiem, ale nieprzyjmująca roli jego rodziny biologicznej,
- służąca dobru dziecka,
- stanowiąca formę pomocy zarówno podopiecznemu, jak i jego rodzinie naturalnej;

2. środowisko:

- wychowawcze, które opiekuje się dzieckiem do momentu jego powrotu do rodziny biologicznej,
- umożliwiające i sprzyjające osobistym kontaktom podopiecznego z rodzicami;

3. forma całkowitej lub sprawowanej tymczasowo opieki nad dzieckiem osieroconym i porzuconym, charakteryzująca się tymczasowością oraz klarownością relacji między dzieckiem a rodzicem zastępczym i szacunkiem wobec więzi dziecka z jego rodzicami biologicznymi².

Zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem, rolę rodziny zastępczej może pełnić zarówno małżeństwo, jak i osoba niepozostająca w związku małżeńskim³.

Uwzględniając wieloaspektowość rozwoju dziecka, które przebywa pod opieką rodziców zastępczych, można wskazać pozytywne oraz negatywne cechy odnoszące się do umieszczenia dziewczynki/chłopca poza rodziną biologiczną (schemat 1).

Schemat. 1. Konsekwencje dla rozwoju dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Klaus, *Rodzina zastępcza*, dz. cyt., s. 362–363.

2 A. Klaus, *Rodzina zastępcza*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014, s. 362.

3 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Dz.U. z 2012 r., poz. 788, art. 1125 § 1.

Wśród wszystkich form zarówno instytucjonalnych, jak i rodzinnych, rodzina zastępcza jest obecnie najbardziej pożądanym rozwiązaniem w Polsce i Europie⁴.

Zastępczym środowiskiem rodzinnym objęte są dzieci, które:

- zostały sierotami naturalnymi,
- mają rodziców biologicznych, ale zostali oni pozbawieni lub mają ograniczoną władzę rodzicielską,
- mają rodziców, ale ich sytuacja bytowa jest na tyle trudna, że nie mogą ich wychowywać,
- są chore, niepełnosprawne i wymagają specjalnej troski⁵.

Pieczka zastępcza zapewnia realizację planu pracy z rodziną lub – gdy jest to niemożliwe – dążenie do przysposobienia dziecka oraz jego przygotowanie do:

- godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
- pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
- nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych.

Zaspokaja również potrzeby emocjonalne dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych (art. 33 Ustawy o wspieraniu rodziny⁶).

Z danych statystycznych wynika, że w 2011 roku w pieczy zastępczej przebywało 66 913 dzieci⁷, w tym ponad 5000 podopiecznych posiadało orzeczenie o niepełnosprawności⁸.

Założenia metodologiczne

Badania nad kręgiem wsparcia samotnej matki zastępczej zostały osadzone w podejściu jakościowym, w orientacji hermeneutyczno-fenomenologicznej. Celem prowadzonych eksploracji było nakreślenie, w jakich sferach życia samotna matka zastępcza dziewczynki/chłopca z dysfunkcją rozwoju potrzebuje pomocy i wsparcia oraz roli, jaką pełnią członkowie rodziny, bliscy znajomi oraz specjaliści

4 I. Górńska, *Rodzina zastępcza w perspektywie więzi emocjonalnych – relacje dziecko – rodzice zastępczy – rodzice biologiczni*, [w:] *Rodzinne formy opieki zastępczej. Teoria i praktyka*, red. A. Roguska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig, Warszawa–Siedlce 2011, s. 192.

5 K. Marzec-Holka, *Powroty dzieci z rodzin zastępczych do placówek opiekuńczo-wychowawczych*, Bydgoszcz 2012, s. 20.

6 Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny oraz systemie pieczy zastępczej, Dz.U. z 2013 r., poz. 135, z późn. zm.

7 Informacja Rady Ministrów o realizacji w 2012 r. Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, s. 22, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/sprawozdania-z-realizacji-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2012-ustawyo-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/>, dostęp 10.06.2017.

8 Zob. *Dzieci w Polsce. Dane, liczby, statystyki*, red. E. Falkowska, A. Telusiewicz-Pacak, Warszawa 2013, s. 36.

z zakresu rehabilitacji w procesie wychowania dziecka z niepełnosprawnością przez osobę niepozostającą w związku małżeńskim.

Istotne z punktu widzenia podjętych badań było także poznanie, jak niepełnosprawność dziecka przeobraża funkcjonowanie rodziny monoparentalnej oraz jakie są powody podjęcia decyzji o zostaniu matką dla niespokrewnionego biologicznie dziecka z niepełnosprawnością. Poszukiwanie osób do badań zajęło ponad rok i można je przedstawić w czterech etapach (schemat 2):

1. Zamieszczenie za zgodą administratora informacji o planowanym projekcie badawczym na forum internetowym naszbocian.pl oraz adopcyjaphorum.pl. Post przeczytało ponad 500 osób, odpisało kilka z wiadomością, że znają kobietę samotną będącą rodziną zastępczą.
2. Spotkania indywidualne z koordynatorami pieczy zastępczej w Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w celu zostawienia informacji (o poszukiwaniu osób do badań, założeniach podjętego projektu badawczego) dla kobiet niepozostających w związku małżeńskim, a pełniących rolę rodziny zastępczej wobec niepełnoletniego dziecka z niepełnosprawnością. Ta forma nie pomogła w znalezieniu osób chętnych do udziału w badaniach.
3. Indywidualne rozmowy z uczestniczkami forum – matkami adopcyjnymi i zastępczymi, które doradzały, gdzie szukać osób do badań.
4. Korespondencja z trzema kobietami, które są matkami zastępczymi dla dzieci z niepełnosprawnością i nie są mężatkami. Przeprowadzono wstępne rozmowy za pomocą funkcji wideorozmowy komunikatora Skype oraz portalu Facebook, następnie odbyły się spotkania indywidualne.

Jedna z rozmówczyń zrezygnowała z wzięcia udziału w badaniu z powodu trudnej sytuacji zdrowotnej.

Schemat 2. Etapy poszukiwania osób do badań

Źródło: opracowanie własne.

Na użytek prowadzonych badań została przyjęta metoda studium przypadku z użyciem techniki wywiadu narracyjnego. Dariusz Kubinowski sygnalizuje, iż jakościowe studium przypadku

może być zdefiniowane poprzez trzy specyficzne cechy, a mianowicie są one:

- szczegółowe, co oznacza skupienie na konkretnej sytuacji, zdarzeniu, programie czy zjawisku,
- opisowe, gdyż ich końcowym produktem są bogate, „zgrubne” opisy badanego zjawiska,
- heurystyczne, ponieważ naświetlają rozumienie badanego zjawiska przez badacza⁹.

Zebrany materiał empiryczny został poddany analizie, która umożliwiła wyodrębnienie kilku obszarów tematycznych, dotyczyły one:

- reakcji otoczenia na wieść, że rozmówczyni została matką niespokrewnionego biologicznie dziecka z dysfunkcjami rozwoju,
- trudności w rehabilitacji dziecka z dysfunkcjami rozwojowymi, jakich doświadcza samotna matka zastępcza,
- nakreślenie kręgu wsparcia matki zastępczej niepozostającej w związku małżeńskim w codziennej rehabilitacji dziecka z niepełnosprawnością.

Rozmówczynie

Weronika z wykształcenia jest fizjoterapeutką. Mieszka w mieście do 50 tysięcy mieszkańców, w centralnej części Polski. W październiku 2008 roku, kiedy kobieta miała 30 lat, podjęła decyzję o zostaniu zawodową specjalistyczną rodziną zastępczą dla pięcioletniej Kornelii, u której zdiagnozowano czterokończynowe spastyczne mózgowo-porażenie dziecięce, epilepsję, kamicy moczową, neurogenne zwichnięcie stawów biodrowych, niedosłuch, niedowidzenie oraz niepełnosprawność intelektualną w stopniu głębokim. W trakcie podejmowanych starań o uzyskanie kwalifikacji na rodzinę zastępczą kobieta była opiekunem prawnym dziecka. W tym czasie dziewczynka została urlopowana z domu pomocy społecznej. Uzyskanie kwalifikacji trwało osiem miesięcy. Weronika ma również biologicznego syna młodszego o pięć lat od Kornelii. Po trzech latach od zostania matką zastępczą rozwiodła się z mężem, który nie utrzymuje kontaktu z dziewczynką.

Obecnie kobieta ma 37 lat, córka zastępcza 12, a syn biologiczny 8 lat. Opiekę nad dziewczynką sprawuje samodzielnie.

Anna ma wykształcenie techniczne. Mieszka w mieście powyżej 50 tysięcy mieszkańców, w południowej części Polski. Pierwszy raz matką zastępczą została w 2010 roku dla zdrowego chłopca, którego potem adoptowała. Cztery lata później

⁹ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*, Lublin 2011, s. 173.

zaczęła pełnić funkcję zawodowej rodziny zastępczej dla dzieci, które mają zdiagnozowane: całościowe zaburzenia rozwoju, problemy neurologiczne, niedosłuch, obustronny rozszczep wargi-podniebienia-wyrostka, problemy kardiologiczne, dysfunkcje narządu ruchu. Obecnie Anna ma 39 lat. Rolę opiekuna pełni dla dwojga dzieci z niepełnosprawnością i adoptowanego syna.

Zarówno Weronika, jak i Anna sprawują opiekę nad dziećmi z wieloraką niepełnosprawnością, pełnią rolę zawodowej rodziny zastępczej oraz nie pozostają w związku małżeńskim ani partnerskim.

Jestem rodzicem zastępczym...

Weronika i Anna podjęły decyzję o zostaniu matką zastępczą dla dziecka z niepełnosprawnością, kierując się różnymi powodami. Było to podyktowane ich innymi drogami życiowymi. Weronika miała partnera, potem męża. Dziewczynkę, dla której pełni rolę rodziny zastępczej, poznała w miejscu swojej pracy zawodowej. Niepełnosprawność nie była dla niej obcym tematem, gdyż jako fizjoterapeutka pracowała również z osobami z zaburzeniami rozwoju. W swoim najbliższym środowisku miała także znajomych, którzy mieli dzieci z problemami zdrowotnymi. Droga Weroniki do zostania rodzicem zastępczym rozpoczęła się od poznania Kornelii. To właśnie znajomość z dziewczynką stała się katalizatorem tej decyzji, którą podjęła razem z partnerem życiowym.

Jak poszłam na rozmowę o pracę, Kornelia była pierwszym dzieckiem, jakie zobaczyłam. Wszystko zaczęło się bardzo niewinnie, od spacerów, zabierania na weekendy, a później było coraz trudniej się rozstawać. Kornelia płakała, jak ją odwoziliśmy do domu pomocy społecznej. My zresztą też. I wówczas jeszcze z chłopakiem, później mężem, podjęliśmy decyzję o zostaniu rodziną zastępczą. (Weronika)

Anna, choć nie stworzyła związku z mężczyzną, chciała być matką. Zanim została zawodową rodziną zastępczą jej praca nie była związana z edukacją ani rehabilitacją dzieci z niepełnosprawnością. Rozmówczyni zapytana o motywy podjęcia się opieki nad dziewczynką/chłopcem z problemami zdrowotnymi, szukała ich źródła w swoim dzieciństwie. Podziw, jakim obdarzała osoby pełniące taką funkcję, był początkiem dojrzewania myśli o przyjęciu tej drogi w swoim życiu. Oprócz potrzeby bycia matką, innymi czynnikami, które przyczyniły się do skrytalizowania decyzji o byciu rodziną zastępczą, były pozytywne doświadczenia z dzieciństwa – znajomość z małżeństwem, które pełniło taką funkcję.

Powód był prozaiczny – od dawna marzyłam o zaopiekowaniu się dziećmi bez domu. Jeszcze jako dziecko chciałam założyć dom dziecka i zajmować się dziećmi pozbawionymi rodziny. Miałam taką rodzinę wśród znajomych i w dalekiej

rodzinie, po cichu podziwiałam to, co robią, i chciałam sama robić podobnie. Do tego marzenie o pełnej dzieci chacie i tak powoli dochodziłam do decyzji o zostaniu rodziną zastępczą. Po drodze sprawy nieco się skomplikowały – chciałam adoptować dziecko, ale ośrodek adopcyjny bardzo nieładnie mnie potraktował i tak trafiłam do Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (MOPS) i zaczęła się moja droga. (Anna)

Podjęcie decyzji o zostaniu rodzicem zastępczym zmienia nie tylko życie przyszłego rodzica, ale i dziecka. Z pozoru to stwierdzenie wydaje się oczywiste, lecz często nie zdajemy sobie sprawy, jak duże zmiany zachodzą w naszym życiu wraz z powiększeniem rodziny. Przyszłym rodzicom rozważającym taką decyzję często towarzyszą obawy. Mogą one być związane z poziomem własnych umiejętności i kwalifikacji w zakresie usprawniania oraz rehabilitacji dziecka, dotyczyć podejmowanych przez rodzica zastępczego trudnych decyzji związanych z przyszłością podopiecznego, odnoszących się do miejsca pobytu dziecka w sytuacji, gdy nie znajdują się rodzice adopcyjni. Wywołuje to u opiekunów poczucie ciężaru odpowiedzialności za dalsze losy dziewczynki/chłopca. Mogą się wówczas pojawić pytania o poziom pełnionej przez siebie roli (np. czy zrobiłam wszystko, co mogłam?).

W zasadzie obawy miałam i mam dwie – pierwsza i największa to świadomość, że coś przeoczę, że czegoś nie dopatrzę i dziecko nie będzie leczone i rehabilitowane maksymalnie, z wykorzystaniem wszystkich możliwości. Ważna jest dla mnie jakość opieki, „wyprowadzenie” dziecka na ile to możliwe z zaniechań, chorób i deficytów. Drugą bolączką jest zakres niepełnosprawności – boję się, że dziecko, które do mnie trafi, będzie na tyle chore, że nie uda się mu znaleźć rodziny adopcyjnej i wówczas albo trafi do DPS, albo będzie u mnie do dorosłości i będę musiała zdecydować, co z nim dalej. Oczywiście MOPS przy umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej mówi, czym jest ono obciążone, niestety nie zawsze ma pełne dane, nie zawsze dziecko było wcześniej diagnozowane i w trakcie pobytu u mnie wychodzą nieraz poważne problemy zdrowotne. (Anna)

Weronika nie miała obaw związanych z podjęciem decyzji o zostaniu rodzicem zastępczym pomimo tego, że przyjęcie do rodziny Kornelii wiązało się z kupieniem mieszkania (zobowiązania kredytowego), szybszą decyzją o zawarciu związku małżeńskiego i przeprowadzaniem się na wieś. To, co wywoływało u niej niepokój, było związane z możliwością otrzymania orzeczenia o ustanowieniu rodziny zastępczej. Pomimo tego, że rodzice biologiczni zrzekli się praw rodzicielskich do dziewczynki i nie utrzymywali z nią kontaktu, Weronika miała wątpliwości, czy uda się jej zostać dla Kornelii rodzicem zastępczym.

Obawy... może to śmieszne, ale nie było obaw. Jedyne to, czy się uda, czy sądzicie się zgodzi, czy nam ją dadzą. Szybko braliśmy ślub, bo mówili, że trzeba, kupowaliśmy mieszkanie na kredyt, bo mówili, że musimy mieć swoje. Było szalenie dużo obaw, czy spełnimy wymagania dla rodzin zastępczych. Co do Kornelii, nie było obaw, była już wielka miłość i nie myślałam o trudach, raczej o radościach. (Weronika)

Weronika nie miała wątpliwości dotyczących rehabilitacji córki. Było to spowodowane dwoma czynnikami: po pierwsze z wykształcenia jest fizjoterapeutką i pracuje z osobami z niepełnosprawnością. Po drugie ma znajomych, którzy są rodzicami borykającymi się z trudnościami rozwojowymi swoich dzieci.

Nie baliśmy się pewnie też dlatego, że oboje pracowaliśmy z dziećmi niepełnosprawnymi i wśród moich znajomych jest dużo rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi. (Weronika)

Gdy dziecko jest z niepełnosprawnością...

Wiadomość o ustanowieniu rodziny zastępczej dla Weroniki i Anny była ważnym momentem rozpoczynającym wspólne życie z dzieckiem.

Radość i wzruszenie, poryczałam się w sędzie na korytarzu. (Weronika)

Byłam szczęśliwa. Tym bardziej, że przed miejskim ośrodkiem pomocy społecznej nie kryłam, że chcę przyjąć dziecko do rodziny zastępczej, którego będę docelowo mamą adopcyjną. Tak się stało. (Anna)

Weronika w tym samym czasie została matką zastępczą dla Kornelii oraz biologiczną dla Krzysia, przeprowadziła się wraz z dziećmi na wieś. Zmiany, jakie nastąpiły w jej życiu, odnosiły się do organizacji planu dnia, ponieważ kobieta musiała pogodzić opiekę nad noworodkiem z rehabilitacją córki.

Życie stanęło na głowie. Zostałam mamą na cały etat, urodziłam syna. Kornelia zamieszkała z nami i wyprowadziłam się na wieś, gdzie nikogo nie znałam. Szaleństwo, nie było czasu na myślenie. Życie pędziło między karmieniem a usypianiem, zabawą i rehabilitacją, dzień się nie kończył. Byłam całą dobę na nogach. Myślę, że to było coś szalonego. (Weronika)

Rozmówczyni przyznała, że są takie momenty w ciągu dnia, kiedy odczuwa zmęczenie. Wiedziała, że pełnienie roli matki dla dwojga dzieci, w tym jednym z niepełnosprawnością, będzie wymagało od niej zrezygnowania z części swojej niezależności. Pomimo zaistnienia tych zmian nie postrzega macierzyństwa jako „trudności” czy „wyrzeczenia”.

Zmieniło się bardzo. Czasem jest trudno, ale życie bywa niekiedy trudne, a nieraz lekkie. Mam dużo mniej czasu dla samej siebie, ale która mama ma go dużo, często mi go brakuje, ale nie zmieniłabym nic w swoim życiu. (Weronika)

Anna od 2014 roku jest zawodową rodziną zastępczą. Obecnie jest opiekunem dla trojga dzieci. Pomimo że dla dwójki z nich pełni tę rolę tymczasowo, czuje się matką. W życiu Anny trudno jest rozdzielić sferę zawodową od prywatnej. Może

to wynikać z satysfakcji czerpanej z pracy oraz, jak określiła to kobieta, z poczucia pewnego rodzaju misji – pomocy dzieciom pokrzywdzonym. Pomimo dużych zmian w swoim życiu, a w rzeczywistości podporządkowania go pracy zawodowej, zauważenia także jej cieni i blasków, Anna ma poczucie, że podjęła dobrą decyzję, zostając zawodowym rodzicem zastępczym.

Zmieniło się wszystko. Całe moje życie wywróciło się do góry nogami. Na początku było jedno dziecko – mój syn. Po ponad roku pojawiło się pierwsze dziecko w rodzinie zastępczej. Kiedy odeszło, pojawiło się następne. Po nim już dwójka i tak jest do teraz. Jestem mamą trojga dzieci. Ten rok przyniesie kolejne zmiany – czekam na mieszkanie służbowe, chcę przyjąć jeszcze jedno dziecko, więc poza synem będzie to troje dzieci. Jestem szczęśliwa i spełniona, robię to, co lubię, chociaż bywa ciężko, dzieci dają w kość, ale nie żałuję. (Anna)

Krąg wsparcia

Kręgiem określamy potocznie grupę osób, którą coś łączy¹⁰. Wsparcie to pomoc udzielana komuś¹¹. W niniejszym artykule przyjąłam, iż krąg wsparcia to grupa osób, którą łączy pomoc udzielana samotnym matkom zastępczym w wychowaniu oraz rehabilitacji dziecka z niepełnosprawnością.

Weronika, pytana o rehabilitację córki, zaznaczyła, że są obszary, które nadal charakteryzują się ogromnymi brakami utrudniającymi usprawnianie dziecka. Wśród nich można wyszczególnić:

- a) brak specjalistów lub instytucji, która pomagałaby tworzyć plan terapeutyczny/rehabilitacyjny dla dziecka, koordynowała zarówno pracę lekarzy, jak i terapeutów, którzy tworzyliby swoistego rodzaju zespół wspomagania rozwoju dziecka starszego z niepełnosprawnością sprzężoną,
- b) niewystarczającą pomoc finansową dla rodzin, które borykają się z deficytami rozwojowymi córki/syna; brak pieniędzy przekłada się na brak specjalistycznego (drogiego *sic!*) sprzętu, umożliwiającego codzienne funkcjonowanie dziecka.

Problemy zdrowotne, ogarnianie leczenia, poszukiwania terapii, brak systemu opieki terapeutycznej dla dzieci z niepełnosprawnościami sprzężonymi, brak odpowiednich dofinansowań do zakupu odpowiednich sprzętów, siedzisk wózków, poszukiwania sponsorów, żeby zakupić odpowiedni sprzęt. Masa roboty i dużo barier. (Weronika)

Jednocześnie Weronika zwróciła uwagę na fakt, że, będąc rodzicem zastępczym dla dziewczynki z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim,

¹⁰ Krąg, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, sjp.pwn.pl/szukaj/kr%C4%85g.html, dostęp 10.04.2016.

¹¹ Wsparcie, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, sjp.pwn.pl/szukaj/wsparcie.html, dostęp 12.04.2016.

ma świadomość, iż jest przez córkę postrzegana jako matka, bez dookreślenia zastępcza czy biologiczna. Po prostu matka.

Moje dziecko ma upośledzenie w stopniu głębokim i nasz świat jest chyba prostszy niż dzieci zdrowych w rodzicielstwie zastępczym, np. nie ma pytań o rodziców. Dla niej jestem mamą i nasz świat jest naprawdę bardzo radosny. (Weronika)

Pierwszym obszarem wsparcia, który ujawnił się w wypowiedziach matek zastępczych niepozostających w związku małżeńskim, odnosi się do ich biologicznej rodziny, bliskich znajomych. To właśnie w ich postawach rozmówczynie dostrzegły zarówno akceptację podjętej drogi, jak i zrozumienie sytuacji, z jaką przyjdzie im się zmierzyć (m.in. problemy zdrowotne dzieci, praca rehabilitacyjna z nimi). Nie bez znaczenia okazał się fakt, że zarówno w środowisku Weroniki, jak i Anny są znajomi, którzy mają dzieci z niepełnosprawnością.

Rodzice powiedzieli, że tak już czuli, że to się tak skończy, ale sami nie mieli odwagi nic mówić. (Weronika)

Znajomi, większość, tak jak rodzina, stwierdziła, że to było widać i czuć w powietrzu. (Weronika)

Wśród znajomych są również dzieci z problemami zdrowotnymi, więc moje dzieci nie wyróżniają się niczym szczególnym. Dodatkowo poprzednia dwójka miała niepełnosprawności ukryte, więc na pierwszy rzut oka mało kto miał świadomość, że coś się dzieje. (Anna)

Anna jako wyraz akceptacji podjętej przez siebie decyzji postrzegala fakt, iż rodzina nie odradzała jej bycia matką zastępczą.

Zaskoczenia nie było. Ten temat pojawiał się już wcześniej w rozmowach. Na szczęście był czas na oswojenie się z sytuacją każdej ze stron – od decyzji do pierwszego dziecka minęło ponad 1,5 roku. Rodzina była średnio optymistycznie nastawiona. Nie pomagała, ale też nie przeszkadzała. (Anna)

Kolejnym obszarem, który zasygnalizowały rozmówczynie, można określić instytucjonalnym. Jedną z placówek, z którymi współpracują matki zastępcze, jest Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS). Zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem, pomocą społeczną są objęte osoby oraz rodziny z powodu: sieroctwa, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby¹². MOPS jako instytucja zajmuje się także poradnictwem specjalistycznym, w szczególności

prawnym, psychologicznym i rodzinnym, które jest świadczone osobom i rodzinom mającym trudności lub wykazującym potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód. Poradnictwo prawne realizuje się przez udzielanie informacji o obowiązujących przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego,

---

¹² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593, art. 7.

ochrony praw lokatorów. Poradnictwo psychologiczne realizuje się przez procesy diagnozowania, profilaktyki i terapii, a rodzinne obejmuje problemy funkcjonowania rodziny, w tym problemy opieki nad osobą niepełnosprawną, a także terapię rodzinną¹³.

Zarówno Weronika, jak i Anna, w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej zlokalizowanym w mieście, w którym mieszkają, otrzymały od pracowników wsparcie oraz zrozumienie podjętej decyzji o opiece nad niespokrewnionym biologicznie dzieckiem z niepełnosprawnością.

Nie napotkałam na żadne trudności ze strony ośrodka pomocy społecznej, a miałam kontakt z dwoma. Najpierw byłam w MOPSie w mieście obok, nie było problemu, ale też nie było wsparcia, natomiast tu w moim mieście spotkałam ogromne wsparcie, pomoc, zaufanie i takie dobre słowa, które dodają sił. (Weronika)

MOPS był bardzo optymistycznie nastawiony. Udzielono mi wszelkich informacji, testy i badania przeszły sprawnie i miło, kurs był świetnie przeprowadzony. Bardzo uważnie słuchano tego, co mam do powiedzenia w kwestii oczekiwań i propozycje ściśle się z nimi pokrywały. (Ania)

Jak zasugerowała Anna, pracownicy starają się pomóc matkom zastępczym dziecka z niepełnosprawnością w takim zakresie, w jakim mają kompetencje.

Pracownik MOPS-u jest urzędnikiem, tylko i aż, i niestety mimo chęci nie posiada wiedzy pozwalającej mu na określenie zakresu problemów dziecka, choćby pobieżnie. Ja to rozumiem. Jestem praktykiem, sporo widziałam, mam przetarte ścieżki diagnozy i szybkiej pomocy, nie tylko medycznej. Zdarza się, że jadę poznać dzieci i już na pierwszym spotkaniu potrafię ocenić, czego mogę się spodziewać. Wiem o co pytać i gdzie poszukać odpowiedzi. (Ania)

Weronika największe wsparcie w zakresie rehabilitacji córki otrzymuje od pracowników szkoły, w której dziewczynka uczestniczy w zajęciach specjalistycznych. Realizację zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 roku, w którym czytamy:

celem zajęć jest wspomaganie rozwoju dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, rozwijanie zainteresowania otoczeniem oraz rozwijanie samodzielności w funkcjonowaniu w codziennym życiu, stosownie do ich możliwości psychofizycznych oraz indywidualnych potrzeb rozwojowych (§2)

Zajęcia obejmują w szczególności:

1. naukę nawiązywania kontaktów w sposób odpowiedni do potrzeb i możliwości uczestnika zajęć,
2. kształtowanie sposobu komunikowania się z otoczeniem na poziomie odpowiadającym indywidualnym możliwościom uczestnika zajęć,

---

¹³ Tamże, art. 46.

3. usprawnianie ruchowe i psychoruchowe w zakresie dużej i małej motoryki, wyrabianie orientacji w schemacie własnego ciała i orientacji przestrzennej,
4. wdrażanie do osiągania optymalnego poziomu samodzielności w podstawowych sferach życia,
5. rozwijanie zainteresowania otoczeniem, wielozmysłowe poznawanie otoczenia, naukę rozumienia zachodzących w nim zjawisk, kształtowanie umiejętności funkcjonowania w otoczeniu,
6. kształtowanie umiejętności współżycia w grupie,
7. naukę celowego działania dostosowanego do wieku, możliwości i zainteresowań uczestnika zajęć oraz przejawianej przez niego aktywności (§8)¹⁴.

Drugim wskazanym przez Weronikę obszarem są specjaliści, do których Kornelia dodatkowo uczęszcza na zajęcia. Wśród nich można wymienić terapeutów oraz lekarzy.

Najbardziej szkoła córki, tam mamy rehabilitanta, pedagoga specjalnego, terapeutę komunikacji pozawerbalnej, logopedę, a jeśli chodzi o specjalistów to dodatkowo terapeuta watsu, hipoterapeuta i lekarze: ortopeda, neurolog. (Weronika)

Oba wspomniane obszary – instytucjonalny i specjaliści – wzajemnie się uzupełniają.

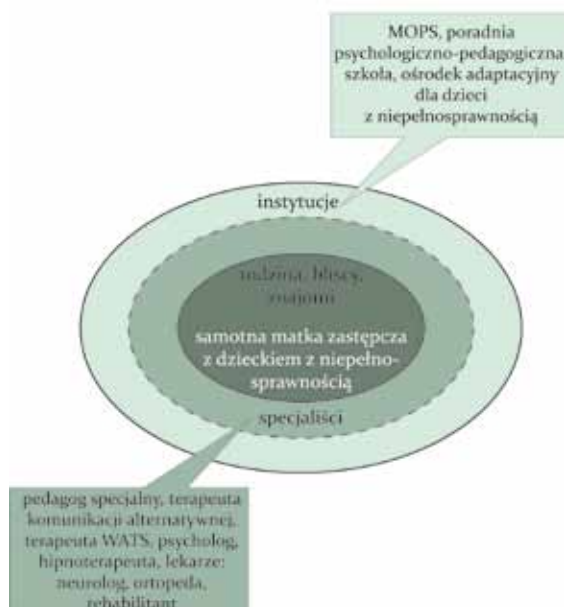
Podsumowanie

W wypowiedziach Weroniki i Anny można dostrzec proces dojrzewania do zostania matką zastępczą dla dziecka z dysfunkcjami w rozwoju. Stopniowe osvajanie się z niepełnosprawnością poprzez obcowanie z nią w pracy zawodowej czy w środowisku bliskich znajomych, pozwoliło kobietom dostrzec i zrozumieć potrzeby dziecka chorego przebywającego w instytucjonalnej opiece zastępczej. Było to katalizatorem do podjęcia się pełnienia roli matki zastępczej. Rodzina oraz bliscy dostrzegli (szybciej niż one same) te zmiany u rozmówczyń, stąd akceptowali ich decyzje. Ze względu na trudności (zdrowotne, edukacyjne, rozwojowe etc.), z jakimi borykają się ich dzieci, oprócz wsparcia ze strony rodziny w codziennej rehabilitacji córki/syna rozmówczynie potrzebują również pomocy ze strony instytucji oraz różnych specjalistów. Na podstawie przeprowadzonych badań można nakreślić krąg wsparcia samotnych matek zastępczych dziecka z niepełnosprawnością, w ramach którego zostały wyszczególnione trzy obszary: rodzinny, instytucjonalny i oparty na specjalistach (schemat 3).

---

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, Dz.U. z 2013 r., poz. 529.

Schemat 3. Krąg wsparcia samotnych matek zastępczych dziecka z niepełnosprawnością. Przerzywana kreska oznacza uzupełnianie się obszaru specjalistów i instytucje.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone badania mogą być wstępem do dalszych eksploracji. W wypowiedziach rozmówczyń można wskazać interesujące wątki, które mogłyby stanowić odrębne badania. Są nimi:

- powszechność pełnienia roli rodzica zastępczego dla dziecka z niepełnosprawnością sprzężoną,
- poczucie straty u rodzica zastępczego pełniącego tymczasową opiekę na dzieckiem,
- kwalifikacje pracowników Miejskiego Ośrodka Pomocy rodzinie a oczekiwania i potrzeby samotnych matek pełniących rolę zawodowej rodziny zastępczej,
- koordynacja instytucji zajmujących się rehabilitacją dziecka z niepełnosprawnością,
- macierzyństwo matek zastępczych dziecka z niepełnosprawnością *versus* hipermacierzyństwo.

Bibliografia:

Dzieci w Polsce. Dane, liczby, statystyki, red. E. Falkowska, A. Telusiewicz-Pacak, Warszawa 2013.

- Górska I., *Rodzina zastępcza w perspektywie więzi emocjonalnych – relacje dziecko – rodzice zastępczy – rodzice biologiczni*, [w:] *Rodzinne formy opieki zastępczej. Teoria i praktyka*, red. A. Roguska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig, Warszawa–Siedlce 2011.
- Informacja Rady Ministrów o realizacji w 2012 roku Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/sprawozdania-z-realizacji-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2012-ustawy-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zasteczej/>, dostęp 10.06.2017.
- Jak zostać rodzicem zastępczym?* Materiały informacyjne wydane w ramach programu: „Rodzicielstwo zastępcze – nadzieja – aktywne wspieranie rodzinnej opieki zastępczej” dotowane przez MPiPS Departament do Spraw Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Przemocy, Fundacja Przyjaciółka.
- Klaus A., *Rodzina zastępcza*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka H. Liberska, Warszawa 2014.
- Kubinowski D., *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*, Lublin 2011.
- Marzec-Holka K., *Powroty dzieci z rodzin zastępczych do placówek opiekuńczo-wychowawczych*, Bydgoszcz 2012.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, Dz.U. z 2013 r., poz. 529.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/>, dostęp 10.04.2016.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Dz.U. z 2012 r., poz. 788.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2004 r. Nr 64.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny oraz systemie pieczy zastępczej, Dz.U. z 2013 r., poz. 135 z późn. zm.

Support for (single) foster mother with a child with disability

Abstract: Between all of institutional and family's forms of taking care about orphaned or abandoned children, in Poland and in Europe in general, foster parenting is most covets one. In foster families' environment disabled children are present. However, only the few of potential parents are willing to take up care about child seriously disabled, demanding special rehabilitation and education. This is an experience of a two single women (from Poland), who decided to become a foster mothers and faced daily life of deep disabled children. In this paper, author tried to find an answer on following questions: how do they find themselves in the role of foster mother? What kind of support would they expect? Do they receive expected support from proper institutions? Methodology used in this paper is qualitative research, case study with narrative interview technique.

Keywords: child with disabilities, foster family, foster motherhood, support single mother